

SKOLAN I VOMB

av Ingrid Gottfries

HUR JAG BLEV EN VOMBSING

Under 1950-talet avvecklades skolan i Vomb och 1957 utannonserades den till försäljning. Ingemar Ingers föreslog då Charlotte Weibull, att någon släkting till de gamla lärarna borde köpa skolan. Jag var visserligen född efter det att Gottfrid Nilsson pensionerats 1921 och hade själv aldrig sett skolan inifrån, men jag hade förälskat mig i småskolan vid besök på kyrkogården. Vomb låg på lagom bilavstånd från Lund, där jag är bosatt. Småskolan skulle bli mitt fritidshus. Jag blev ägare till skolan 1961.

HUR GAMMAL ÄR SMÅSKOLAN?

Genom mitt intresse för historia var jag intresserad av inte bara släkten utan också skolan och byn. En viktig källa för mig var Ingemar Ingers (1902-1983), som var en hängiven Skåneforskare. Genom att han som barn hade släkt på Vombs Nygård var han intresserad av Vomb. Han var speciellt intresserad av den gamla småskolan, eftersom den var en av de mest välbevarade av de gamla skolyggnaderna på den skånska lansbygden. Ingers daterade denna byggnad i Vomb till 1815. När detta hus byggdes, ägde Övedskloster hela Vomb, både gårdar och byn och också skolan. Hur kom det sig att Vomb fick en skola så långt före skollagen av 1842?

SKÅNE OCH UPPLYSNINGSTIDEN

Eric Mårtensson, som är lärare på folkhögskolan i Skurup, har speciellt intresserat sig för Svaneholms slott. Han har berättat för mig och har också skrivit artiklar om hur en ny sorts skolor uppstod på slutet av 1700-talet i upplysningstidens anda. Rutger Macklean på Svaneholm ville omdana både samhället i stort och jordbruket. Det var ju han som genomdrev enskiftet vid denna tid. För att bönderna skulle klara av ett modernt jordbruk behövdes kunskap. Tidigare hade befintliga skolor gärna en religiöst dominerad undervisning. Schweiz hade blivit ett centrum för en ny pedagogik med pedagogen Pestalozzis läroanstalt i Burgdorf. Rutger Macklean, Otto Ramel och Jacob de la Gardie, alla godsägare i Skåne, stödde en ung man, Samuel von Rosenstein, så att han på plats kunde lära sig undervisningsmetoden. Redan på 1790-talet byggdes skolor i Skurups och Sandåkra byar, alltså inom

Mackleans bygd. På museet på Svaneholm finns pestalozziana som dokumenterar Mackleans stora intresse även på det pedagogiska området.

BARONASKOLAN I VOMB

Namnet Otto Ramel hör ju ihop med Övedskloster. Vi finner alltså en bakgrund till även Övedsklosters framsynthet. Skolan i Vomb byggdes som nämnts 1815. I Sydsvenska dagbladet 1 juni 1992 fann jag en klargörande artikel om Södra Åsums skola. Folkskolläraren Stig Oldén berättade att denna skola tillkom redan 1808 tack vare grevinnan Amalia Lewenhaupt-Ramel på Övedskloster (född 1726). Hon beskrives i positiva ordalag. Maken, friherre Hans Ramel hade avlidit 1799. Den i Mårtenssons artikel nämnde Otto Ramel var en son, antog jag. Övedskloster "ägde" Södra Åsum på samma sätt som man "ägde" Vomb. Jag tror mig ha hört att skolan i Vomb i gamla tider kallades BARONASKOLAN. I "Färs härads historia" av Gottfrid Björkelund (1973) fann jag senare att Otto Ramel verkligen var en son på Övedskloster, men en yngre son som kom att ärva Viderups slott. Det var för övrigt en yngre son till denne som kom att ärva Övedskloster.

I mitt hem har jag en cirka 35 cm hög skulptur av Voltair, som jag via mina föräldrar ärvt av Louise och Gottfrid Nilsson. Denna hade inköpts på en auktion på Övedskloster. Det roar mig att fantisera att skulpturen hade köpts i Frankrike av kanske Otto Ramel, ja varför inte av Amelie Ramel, och att den symboliserade en ny tid i Färs härad. Voltair personifierar upplysningstidens Europa. Jag skulle vilja veta mer om Amelie Lewenhaupt-Ramel.

UNDERVISNINGEN I VOMB: EN KLASS

Hur mycket den nya pedagogiken slog igenom i Vomb vet jag inte. I Skurup undervisade man i huslig ekonomi, skrivning, huvudräkning och läsning. Det är väl bekant att det var ont om utbildade lärare vid denna tid.

ANDERS NILSSON

Anders Nilsson (1828-1885) som är min anfader, fick sin lärarutbildning på seminariet i Lund på 1850-talet. Han arbetade först i Högseröd innan han kom till Vomb som byskollärare på 1850-talet (alla barnen är födda i Vomb 1859-63). Vomb hade vid denna tid många innevånare och det fanns många barn. I ett informationsblad från

byalaget i Vomb från 1986 har jag hämtat, att det fanns flest människor i byn på 1860-och 1870-talen med maximum 1865 med 700 innevånare. 1877 fanns det 124 barn i skolåldern! Vomb var ju vid denna tid moderförsamling till Veberöd.

KORSVIRKESBYGGNADEN

Den äldre skolbyggnaden, som var byggd i korsvirkesstil med den för orten typiska röda färgen och med halmtak, innehöll en skolsal, en slöjdsal, ett materialrum och en lärarbostad med två rum och kök samt ett utedass med tre enheter som fortfarande finns kvar. Lekplanen låg öster om byggnaden, en mycket vacker sandäng. Skolsalen var stor. I början av sin tid som lärare undervisade Anders Nilsson alla eleverna i detta skolhus. Det jag kallar slöjdsal har nog haft en skiftande funktion under tidernas lopp. Småskolan är en förbluffande stor byggnad. En stor del är oinredd. Hur denna del av byggnaden fungerat är svårt att förstå. Någon har sagt att en lokal har använts för att ställa in hästar. Före enskiftet bodde präst och klockare i byn men bodde senare utanför. Man måste sätta sina hästar någonstans och det blev kanske i skolan. Och naturligtvis krävdes stora utrymmen för ved. Vi ska veta att Övedskloster drev både kyrka, skola och fattighus. Skolan och fattighuset ser ju mycket lika ut. Byggmästare Emil Linde i Vomb, som skötte mina mycket försiktiga renoveringar av skolhusen, sa att det måste vara samma byggmästare, då det fanns vissa tekniska detaljer på båda, som avviker från andra korsvirken.

Jag vill beskriva hur jag tror denna byggnad fungerade i gamla tider. Vi börjar med framsidan och står vända mot framsidan. Det fanns tre ingångar. En mitt på huset ledde till en hall och lärarens bostad. En andra dörr på höger sida, som fortfarande finns, ledde till ett väntrum till skolsalen. Läraren fick gå ut på vägen som gick direkt intill huset och in i skolingången. I väntrummet fanns en dörr på kortväggen, som gick in i ett materialrum. Längst bort på höger hand fanns dörren in till skolsalen. Skolsalen är i övrigt oförändrad. Lärarbostaden bestod av två rum och kök och hallen på framsidan och en förstuga till köket på baksidan. Från denna förstuga gick en trappa upp till det helt oinredda loftet. Från förstugan fanns en dörr till slöjdsalen, som också hade en dörr på framsidan, den tredje dörren, som också fortfarande finns.

DEN VITA BYGGNADEN

Troligen i början av 1860-talet stod den vita skolbyggnaden färdig. Denna var en stenbyggnad med tegeltak och vit rappning. Det fanns en mycket stor skolsal, biutrymmen, en lärarlägenhet med två rum och kök på nedre botten och ett rum på övre samt en mycket stor vind. När jag lät bedöma kvaliteten i det huset, som ju då var över 100 år gammalt, fick det synnerligen stort beröm, inte minst taket med dess innertak.

Mangårdsbyggnaden på Vombs Nygård är numera riven. Jag tyckte alltid att den liknade den vita skolbyggnaden. Det var nog samma byggmästare. Dåvarande kyrkovärden Alfred Persson visade mig ibland runt på Nygård och berättade om gamla tider. Det var faktiskt han som gav mig ett exemplar av Tora Vega Holmströms underbara skildring av Vomb, en uppsats skriven 1939. Gården fick stå och soltorka några år, innan familjen Anders Nordström flyttade in. De bodde där 1869, eftersom ett barn föddes då. Det var synd att det huset revs. Jag har kunnat förstå att de som köpte den vita skolbyggnaden satsat så storartat på ombyggnaden.

TVÅ KLASSER

Från och med början av 1860-talet fanns det två lärare och två klasser. Man kan ju fråga sig hur man innan lyckades undervisa 124 skolbarn med en lärare. Anders Nilsson blev den förste läraren i "storskolan". Han avled i förtid genom att han drunknade i Vombsjön 1885. Vi vet ingenting om Anders. Däremot vet vi mycket om hans hustru, Mathilda Nilsson, f Wollter (1839-1911). Nämnas kan också att hon var kusin med Christine Nordström född Rosenquist på Vombs Nygård (född 1826). Min far, Julius Gottfries, talade gärna om de här familjerna i Vomb och om Vomb överhuvudtaget. Det gjorde också Ingemar Ingers. Han kunde både reda ut de komplicerade släktskapen (Wollter/Rosenquist) och berätta om personerna. När vi 1961 firade Gottfrid Nilssons 100-årsdag berättade Ingers om Vomb och släkten.

GOTTFRID NILSSON

Anders Nilssons son, min farfar, Gottfrid Nilsson (1861-1958), utbildades även han på seminariet i Lund. Han arbetade först i Skartofta, innan han blev lärare i Vomb efter faderns död 1885. Gottfrid Nilsson var då 24 år gammal. Han blev också kantor i Vomb och var jordbrukare. Idag ser man en stor äng framför skolbyggnaderna. Närmast den gamla skolbyggnaden gick

en väg. Intill vägen framför den gamla skolan låg närmast kyrkan småskollärarynnans trädgård och sedan lärarens trädgård, som sträckte sig ner till fattighuset. Kvar finns ett knotigt äppleträd framför det vita huset med Grawensteinäpplen.

Närmast kyrkvägen på skolans mark låg en åker som odlades av Gottfrid. Han arrenderade också ett jordbruk, Klunkaborg, som låg på andra sidan skolvägen. Gottfrid Nilsson var känd för sina odlingar. Han lärde ut mångahanda saker. Han fick bl a en prisbägare för lupin-och luzernodling. Det är ju ärtväxter som ger jordförbättring. Det kunde sannerligen behövas på sandjordarna i Vomb. Jag tror att Gottfrid var en lärare i Mackleans anda. De nya kunskaperna räckte dock inte, nästan allt jordbruk i Vomb är numera nerlagt. Gottfrid och hans hustru Louise var också med och startade en sång-och ungdomsförening, som uppförde sång-och teaterpjäser i byarna. Det ledde till att föreningen också byggde ett eget hus, som låg granne med skolan tvärs över skolvägen.

Då och då särskilt sommartid kom människor, som bott i Vomb, och hälsade på mig. De hade mycket uppskattande att säga men också att Gottfrid var sträng och enligt tidens sed tillgrep fysisk bestraffning. Det var med rottingen naturligtvis. Min kusin Vissen Hallonstén, som gick i skolan i Vomb på 1930-talet, hörde berättas, att han var känd för att med ett finger trycka mot en öm punkt på elevens tinning!

Det har i släkten talats om hur låg lärarlönen var men jag vet faktiskt inte hur mycket läraren hade i lön vid olika tider. Man fick i varje fall ta tillvara alla möjligheter för att öka på inkomsterna. Gottfrid pensionerades 1921. Som pensionärsbostad fick han av Övedskloster Vernershus i Klostersågen, som också varit en skola under Övedskloster. Här kunde han i sandjord få fram blommor och de finaste trädgårdsprodukter. Det kan hans sentida ättling Stig Gottfries, som nu äger Vernershus, också få fram!

NERLÄGGNING AV SKOLAN

Vombs skolor avvecklades successivt efter hand som lärarna blev pensionerade. 1957 lämnades husen till försäljning. Jag var ägare 1961-87. Under många år arrenderades det vita huset som förråd av försvaret. Vombs kommun hade friköpt skolmarken från Övedskloster 1943.

SPÅR AV SKOLAN

Maria Hultin, som var den siste småskolläraren (under åren 1914 - 1952) och som jag lärde känna, gav mig en del fotografier från sin tid som lärare. När jag kom till skolan hittade jag endast spår: En mycket gammal Palestinakarta som jag skänkt till en närstående, en trasig lärobok i slöjd, ett exemplar av "Reglemente för Vombs skolor" från 1892 samt tavlor med bilder av kung Oskar och drottning Sofie. Av dåvarande kyrkovärden Alfred Persson fick jag den gamla handringklockan. Som kyrkovärd var han mycket intresserad av en parkeringsplats nära kyrkan på min mark. Den kom också tillstånd, ett hederligt byte! Christina och Sven-Åke Norrlöf övertog klockan och de kungliga porträtten, när de köpte småskolan.

Det finns några skolbilder i släkten. En med Tage Gottfries som skolpojke och Gottfrid Nilsson som lärare, som Vissen har. Denna bild är fin eftersom alla barn är namngivna. Det finns en bild med Åke Gottfries som läs barn, som Dora Gottfries har.

SKOLHUSEN I DEN ÅLDERDOMLLIGA BYKÄRNAN SPARAS

Då tomtmarken var mycket stor och försvaret sade upp sitt långvariga arrende, var det nödvändigt med planering av den stora fastigheten. En anlita bygggnadsingeniör uttalade sig som ovan sagts om hur hög kvalitet det vita huset hade. Och byns alla innevånare och före detta bybor visade sitt intresse. Bykärnan fick inte ändras. Mina gamla hus var införlivade i mångas hjärtan. Den fysiska riksplaneringen, som pågick på 1970-talet, hade påtalat betydelsen av den ålderdomliga bykärnan. När man nu äntligen bestämt sig för en stadsplan, innebär den en omtanke om just bykärnan.

Nämnas skall till sist att även stengärdet visade sig vara mycket omtyckt och fick inte ändras. Nu är ju inte Vomb stenbygd så stenen måste ha transporterats till Vomb. Varför? Är stenen rester av byggmaterial? På lekplanen bakom korsvirkeshuset låg, när jag kom till byn, en stor sten som skolbarnen använt att leka på och som antogs vara en ursprunglig grundsten, som blivit över när kyrkan byggdes. Den är nu gravsten på Julius Gottfries familjegravplats på Vombs kyrkogård.

Jag har, som framgår, skrivit det här på basen av diverse skrifter och egna anteckningar. Motivet just nu är att det passar in i aktuell släktforskning. Men

också för Charlotte Weibulls årliga skolutställning som
i år även innefattar Vombs skola.

Lund i mars 1994

Ingrid Gottfries

Prennegatan 6g
22353 Lund
046-115567